

ga arbetsdelningen gick som en underström genom all verksamhet.

Har den ökade samhälleliga arbetsdelningen lett till stigande välstånd? Den totala mängden produkter har blivit större, och sannolikt skulle någon form av "bruttonationalproduktsberäkning" kunna visa en stigande total produktion i hela samhället. Emellertid gick en stor del av den nya produktionen på hushållsnivå åt till att betala stigande skatter. Vad gäller livsmedel har levnadsstandarden sjunkit.

En sak är helt klar: produktionsökningen inom de icke-agrara sektorerna har varit betydligt snabbare än befolkningsökningen. Detta förklarar var arbetstiden satsades när befolkningen ökade.

TIDENS KNAPPHET

Reformationen brukar skyllas för att ha skapat pliktmänniskan. Från reformationen kom också det tryckta ordet att betyda mer, även om det skulle dröja innan tryckta skrifter fick en allmän spridning bland folket. Hela bibeln trycktes sällan, men under 1600-talet kom flera av bibelns böcker i ett antal upplagor. Vid sidan av Psaltaren var Salomos ordspråksbok en av de mest populära, som trycktes i flera upplagor. Betoningen i dessa samlingar av levnads-

En man kör med en släpa vid Almarästaket. Släpor förekommer flera gånger i Sueciabilderna, och att de var vanliga framgår av att överheten försökte förbjuda bönderna att använda dem vid körslor av ömtåligare varor.

visdom ligger på hårt arbete och att avstå från (sexuell) synd.

Salomos ordspråksbok tillkom under årtusendet före vår tideräknings början och plikten att arbeta för att få äta ligger djupare än i den protestantiska religionsomvandlingen. Den läggs redan i jordbruksårets rytm där långsiktig planering är nödvändig. Men vissa historiska perioder förefaller ha varit mindre benägna för lättja än andra. 1500-talet var övergången till en sådan period.

I omgångar minskades antalet helgdagar efter reformationen. Det var inte någon rätlinjig process, men den ledde efterhand till att antalet arbetsdagar ökades och att årets rytm blev jämnare.

På medeltiden varierade antalet helgdagar både över tid och lokalt. Stiften hyllade delvis olika helgon, och sockenkyrkor hade egna skyddshelgon. Från slutet av medeltiden kan en ganska god skattning göras av antalet helgdagar. I ärkestiftet hade man förutom söndagarna 63 lediga dagar, varav i genomsnitt 7 inträffade på söndagar. Därtill kom de lokala helgonens dagar. Ungefär samma antal helgdagar hade de andra stiften. Detta innebar att omkring 100 dagar var lediga per år. De var i princip avsedda för kyrkbesök men senmedeltidens klerker klagade över att bönderna ägnade dessa dagar åt att supa, festa och gå på marknad i stäl-

Olaus Magnus berättar om folkliga sommarfester och om sångerna. De unga kvinnorna plägade "efter sina mödrars lärdom till strängaspel kväda om de många stora fel till vilka de äkta männen gör sig skyldiga, som tärningsspel, slagsmål på krogen, flärd i klädedräkt, umgänge med narrar samt ständig onykterhet och fylleri." Men männen svarar med samma mynt, och sjunger om kvinnornas fel. Sångerna handlade också om borgare, bönder och grymma fogdar. Och så fanns det de skamliga visorna, som Olaus rakt inte gillade.

let för att gå i kyrkan. Det fanns en tillåtande inställning mot att brådska sysslor, som skörd, utfördes under helgdagarna.

Med reformationen började förändringen. Från 1520-talet diskuterades och påbjöds en minskning av antalet helgdagar. Gustav Vasa var en bestämd motståndare till helgdagar. Han återkom ofta till att de många helgdagarna ledde till att bönderna försummade arbetet. I ett brev till ölänningarna år 1541 skrev han att de bönder som inte skördade i tid "ligge late och fara kring landet, dricka gästabud och kyrkmässa". Öppenhjärtigt påpekade kungen att detta inte bara drabbade bönderna utan också medförde att "vår och kronans skatt bliver mycket försvagad". I den nya kyrkoordningen från 1571 fastslogs helgdagsnivån. Förutom söndagarna skulle 32 helgdagar firas. Årets sammanlagda antal lediga dagar sjönk till 80.

Det tog tid innan denna nya ordning accepterades, men vid sekelskiftet år 1600 var reformen säkerställd. Därefter ökade faktiskt antalet helgdagar. Under Gustav II Adolfs regeringstid infördes allmänna böndagar. Kungamakten hade redan under Gustav Vasa vänt sig direkt till folket och påbjudit böner för rikets välgång. Årligen hade man 2–3 böndagar resten av 1600-talet. Då lästes böndagsplakat upp och landets regering fick därmed en direkt och över hela landet enhetlig kanal att föra ut sin propaganda genom. Exempelvis förbereddes landets inträde i trettioåriga kriget med böndagsplakat.

Diskussionen om minskat antal helgdagar fortsatte under 1700-talet, och 1772 sänktes antalet åter med ett tjugotal. Därmed var den svenska ledigheten nere i ett minimum. Ekonomiska argument var vanliga under 1500-talet, senare blev religiösa argument vanligare. Bondeståndet var så gott som hela tiden emot en minskning

På detta gotländska glasfönster från 1609 skildras en bondefest. "Spel upp spelman" står det vid mannen med säckpipa. "Jag har dig i famn" säger mannen i mitten.

av antalet helgdagar, de menade att de gott kunde klara av jordbruket trots de många helgdagarna.

Den svenska förändringen var en del av en allmäneuropeisk som började i de protestantiska länderna men så småningom också övergick till de katolska. Sverige var på intet sätt ett av de mest radikala länderna.

I stort sett lyckades reformen, men det fanns en olydnad, då som på medeltiden. Från senare tid vet vi att hantverkare tog ut så kallade blåmåndagar, ledighet som inte alltid inträffade på en måndag. Böndernas tjänstefolk hade sina ledigheter vid mickelsmäss, på marknadsdagar och kunde också de ta ut extra lediga dagar.

Helgdagsreformen som, åtminstone formellt, minskade ledigheten med sammanlagt nära tre veckor under 1500-talet, återspeglar säkerligen en mera djupgående förändring där befolkningen arbetade hårdare och i längre pass än under senmedeltiden. Festen och lättjan har inte försvunnit, men minskat.

*Midsommarstånger
finner vi överallt i
Suecia-bilderna, och de
har varit lika karakte-
ristiska för den tidens
sommars som för vår.
Här avbildas också
dansen kring stången
vid Hammarskog i
Uppland.*

